

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:07.09.2020 ✓Accepted/Kabul:24.04.2021

DOI:10.30794/pausbed.791546

Araştırma Makalesi/ Research Article

Yaşar, B. ve Güravşar Gökçe, S. (2021). "COVID-19 Krizi Sürecinde Sosyal Girişimlerin Mevcut Durumu ve Sosyal Girişimleri Destekleyici Politika Önerileri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 46, Denizli, ss. 43-62.

COVID-19 KRİZİ SÜRECİNDE SOSYAL GİRİŞİMLERİN MEVCUT DURUMU ve SOSYAL GİRİŞİMLERİ DESTEKLEYİCİ POLİTİKA ÖNERİLERİ

Burze YAŞAR*, Sinem GÜRAVŞAR GÖKÇE**

Öz

Bu çalışma, kamu hizmetlerinin ve piyasa ekonomisinin yetersiz kaldığı noktalarda yenilikçi çözümler sunarak COVID-19 krizinin etkilerini hafifletmeye yardımcı olan Türkiye'deki sosyal girişimlerin kriz sürecindeki durumunu, krize uyum sürecini ve ihtiyaç duydukları destekleri ortaya koymaktadır. Bu çerçevede sosyal girişimlere anket uygulanmış ve bulgular, Türkiye'de ve dünyadaki yakın zaman aralıklarında ticari işletmeler, sosyal girişimler ve sivil toplum kuruluşları ile yapılan çalışmaların sonuçları göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Sosyal girişimlerin kriz sürecinde dirençlerini artırmak için politika önerileri geliştirilmiştir. Araştırma sonuçları pandeminin Türkiye'deki sosyal girişimleri diğer tüm sosyo-ekonomik aktörler gibi ekonomik, sosyal ve operasyonel anlamda olumsuz etkilediğini göstermektedir. Bu olumsuz etkilerin en aza indirgenmesi için sosyal girişimlere meşruiyet (güven) sağlanması, farkındalık ve görünürlük faaliyetleri yürütülmesi, finansal ve finansal olmayan desteklerin sağlanması, ağlar üzerinden iletişimin güçlendirilmesi yönünde politika önerileri sunulmaktadır. Çalışma, krizin Türkiye'deki sosyal girişimler üzerindeki erken etkilerini inceleyen ilk çalışma olması ve bundan sonra yapılacak çalışmalarda değişimin gözlemlenmesi için temel oluşturması açısından literatüre katkı sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: COVID-19, Koronavirüs, Pandemi, Ekonomik etki, Krize uyum, Sosyal girişimcilik, Politika önerileri, Kamu destekleri.

JEL kodu: L31, H12, G01, L38

THE CURRENT SITUATION OF SOCIAL ENTERPRISES DURING COVID-19 IN TURKEY AND SUPPORTIVE POLICY RECOMMENDATIONS

Abstract

Social entrepreneurs mitigate the crisis effects by offering innovative solutions in situations where states and markets fail. This paper analyzes the effects of the COVID-19 crisis in Turkey on social enterprises, their adaptation process, and their need for support. In this framework, a questionnaire is administered to Turkish social entrepreneurs. The findings are evaluated, taking into account the results of work done on social enterprises, commercial enterprises, and civil society organizations in Turkey and worldwide in close time intervals. Policy recommendations are developed to increase social enterprises' resilience. Research results suggest that the pandemic has negative economic, social, and operational effects on social enterprises like all other socio-economic actors. Main recommendations for policy makers include providing legitimacy (trust) to social enterprises, carrying out awareness and visibility activities, providing financial and non-financial support, and strengthening communication over networks. This paper contributes to the literature as it is the first study examining the initial impact of the crisis on social entrepreneurs in Turkey and forms the basis for observing the changes in crisis effects in future work.

Keywords: COVID-19, Coronavirus, pandemic, Economic impact, Adaptation to the crisis, Social entrepreneurship, Policy recommendations, Public support.

JEL code: L31, H12, G01, L38

*Dr. Öğr. Üyesi, TED Üniversitesi, ANKARA.

e-posta:burze.yasar@tedu.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0003-2523-9977>)

**Dr., TED Üniversitesi, İstasyon TEDÜ Sosyal İnovasyon Merkezi Projeler Koordinatörü, ANKARA.

e-posta:sinem.gokce@tedu.edu.tr. (<https://orcid.org/0000-0002-0850-4604>)

1.GİRİŞ

İlk kez Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde teşhis edilen COVID-19 virüsü kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alarak küresel bir salgına dönüşmüş ve Mart 2020'de pandemi olarak tanımlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü istatistiklerine göre 25 Ağustos 2020 itibarıyla tüm dünyada 23.518.343 kesinleşmiş vaka bulunmakta ve bunların 810.492'si ölümlerle sonuçlanmış durumdadır. Salgının en çok Amerika (12.519.981) ve Avrupa'yı (4.016.133) etkilediği bilinmektedir. Türkiye'de ise bu süre zarfında 259.692 vaka ve 6139 ölüm gerçekleşmiştir (Dünya Sağlık Örgütü, 2020). Salgının yarattığı küresel sağlık krizinin yanı sıra ekonomik ve sosyal hayat üzerinde de çok büyük etkisi olduğu ve salgın sonrasında yoksulluk ve eşitsizliğin daha da yükseleceği değerlendirilmektedir. Bu çalışmada pandemi sürecinde yaşanan sosyo-ekonomik sorunlara yenilikçi çözümler geliştiren sosyal girişimciler üzerinde krizin etkileri analiz edilmiş ve olumsuz etkilerin giderilmesine yönelik politika önerileri geliştirilmiştir.

Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) G20 gözlem notuna göre; küresel ekonominin 2020'de %4,9 daralması, iflasların ve işsizliğin artması beklenmektedir. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) istatistiklerine göre küresel mal ticareti yılın ilk çeyreğinde geçen yılın aynı çeyreğine göre %3 küçülmüştür. Virüsün ve karantina önlemlerinin küresel nüfusun büyük bir bölümünü etkilediği ikinci yarıyıldaki ekonomik etkiler daha şiddetli görülmeye başlanmıştır. DTÖ 2020'de küresel ticaret hacminin en iyi ihtimalle %13 ve en kötü senaryoya göre %32 düşmesini beklediğini açıklamıştır (Dünya Ticaret Örgütü, 2020). Pandeminin ne zaman biteceği bilinmemekte ve sadece sağlık değil ekonomik etkileriyle ilgili yüksek belirsizlik devam etmektedir. COVID-19 salgının yarattığı belirsizlik şoku 2008-09 mali kriziyle ilişkili olandan çok daha büyüktür ve 1929-1933 Büyük Buhran sırasındaki belirsizlik artışına daha çok benzemektedir (Baker, 2020b). Bu belirsizlik, küresel finansal piyasalarda sert düşüşlere ve oynaklığın artmasına neden olmaktadır (Zhang vd., 2020; Yaşar, 2021b). 20 Şubat ile 19 Mart arasında, S&P 500 endeksi %28, FTSE 250 endeksi %41,3 ve Nikkei %29 düşmüştür (Ozili ve Arun, 2020). 10 yıllık ABD Hazine getirisi, Mart ayının ikinci haftasında tüm zamanların en düşük seviyesi olan %1'in altına düşmüştür (Leduc ve Liu, 2020). İspanyol Gribi de dahil olmak üzere önceki hiçbir bulaşıcı hastalık salgını (1957-1958 ve 1968 influenza salgınları) Amerika borsasını COVID-19 salgını kadar güçlü bir şekilde etkilememiştir (Baker vd. 2020a).

Salgın işgücü piyasalarını (Coibion vd., 2020) ve tüketici harcamalarını (Baker, Farrokhnia vd., 2020) olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle devletler krizin sağlık, toplum ve ekonomi üzerindeki etkilerini en aza indirmek için mücadele etmek zorunda kalmışlardır. COVID-19 kaynaklı küresel durgunlukla başa çıkmak için dünyanın dört bir yanındaki politika yapıcılarının sunduğu politika önlemleri dört kategoriye ayrılabilir: (i) mali önlemler, (ii) parasal önlemler, (iii) halk sağlığı önlemleri ve (iv) insanlarla ilgili kısıtlamalar (Ozili ve Arun, 2020). Mali önlemler kapsamında hükümetler COVID-19'dan en çok etkilenen sektörlerle destek programları uygulamaya koymakta ve hanelere sosyal yardım ödemeleri ile destek sağlamaktadır. Parasal önlemler kapsamında kredi ödemelerinde kolaylık sağlanmakta ve düşük faizli kredi verilmektedir. COVID-19 krizi sırasında hükümet desteklerinin çoğunun ekonomileri korumak iflas ve işsizlik riskini azaltmak için, kurulmuş şirketlere göre tasarlandığı, yeni girişimlere yönelik olmadığı gözlemlenmektedir (Giones vd., 2020; Kuckertz vd., 2020). İlk ürünlerini veya hizmetlerini piyasaya sürme veya büyüme aşamasındaki girişimlerin, politika yapıcılardan ihtiyaç duydukları destekleri alamadıkları belirtilmektedir. Salgının yayılmasını engellemek ve halk sağlığı için birçok ülke, sınır kapama, sosyal mesafe, maske kullanımı ve karantina tedbirleri uygulamaktadır. İnsanlarla ilgili kısıtlamalar kapsamında okullar ve yükseköğretim kurumları çevrimiçi eğitim vermekte ve devletler seyahat yasakları uygulamaktadır.

Devletlerin salgının seyrini kontrol altına almak için uyguladığı halk sağlığı önlemleri ve insanlarla ilgili kısıtlamalar ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. İnsanların çalışmayı ve tüketimi azaltma kararlarının, toplam ölümlerle ölçülen salgının şiddetini azalttığı ekonomik modellerle ortaya koyulmaktadır (Eichenbaum vd., 2020). Kısıtlamaların, işletmelerin sürdürülebilir operasyonları üzerinde ticari faaliyetlerin azalması, üretim ve tedarik zinciri kesintileri, personel alımı ile ilgili insan kaynakları sorunları gibi birçok yansıması bulunmaktadır (Ivanov, 2020; Papadopoulos vd., 2020). Bunların yanı sıra işletmeler nakit akışı, sağlık ve güvenlik, tüketici talebi, satış ve pazarlama ile ilgili zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar (Donthu ve Gustafsson, 2020). Bu kısıtlamalar küçük ve orta ölçekli işletmeleri büyük ve küresel şirketlere göre daha çok etkilemektedir (OECD, 2020a). Karantinada bazı işletmelerin fiziksel operasyonlarının geçici olarak kapatılması ve tüketicilerin evde kalması finansal zorluk içinde bulunan işletmelerin iflas etmelerini hızlandırmaktadır (Tucker, 2020). Virüs bulaşma olasılığının yüksek olduğu konaklama, eğlence ve ulaşım gibi sektörlerdeki şirketlerin değerlerinde büyük düşüş gözlemlenmektedir (Alfaro

vd., 2020). Çalışmalarına çevrimiçi olarak devam edebilen eğitim, profesyonel hizmetler ve finans gibi sektörler pandemiden daha az etkilenmektedir. Karantina süresinin uzaması işletme ve devlet borçlanmalarının artmasına neden olmaktadır (Donthu ve Gustafsson, 2020).

Krizin özellikle yaşlılar, zayıflar, engelliler ve yoksulluk çekenler gibi savunmasız ve dezavantajlı grupları etkilediğine dair çalışmalar bulunmaktadır (Bonnici ve Raja, 2020; Verma ve Gustafsson, 2020). Böyle zamanlarda başkalarının çözemediği ekonomik ve sosyal sorunları çözmek için yeterince cesur, dirençli ve yenilikçi olan sosyal girişimciler önem kazanmaktadır. Krizlerin genelde sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri arttıran dönemler doğurduğu göz önünde bulundurulduğunda, kriz sonrası dönemde sosyal girişimlerin kritik bir rol üstleneceği değerlendirilmektedir. Avrupa Komisyonu'nun tanımına göre sosyal girişimler temel amacı hissedarlarına kar dağıtmaktan ziyade sosyal etki yaratmak olan sosyal ekonomi operatörleridir (Avrupa Komisyonu, 2020). Sosyal etki; faaliyetler sonucu yaratılan değer (Emerson vd., 2000); yararlanıcıların ve etkilenen diğer tüm kişilerin deneyimlediği değer (Kolodinsky vd., 2006) gibi farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Bu geniş kapsamlı tanımlar üzerinden değerlendirildiğinde hemen her işletme istihdam yaratarak ve/veya talebe/ihtiyaca yönelik ürün/hizmet sağlayarak sosyal etki yaratmaktadır. Bu işletmelerden farklı olarak sosyal girişimler tüm iş modellerini ve süreçlerini kuruluş aşamasından itibaren sosyal değer yaratmak üzere tasarlamakta ve uygulamaktadır.

Sosyal girişimcilerin de aralarında olduğu sosyal etki yaratmaya yönelik çalışan sosyal ekonomi aktörleri, COVID-19 krizinin ekonomi ve toplum üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkilerinin hafifletilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kısa vadede, kamu hizmetlerinin yetersiz kaldığı noktalarda yenilikçi çözümler sunarak krizin etkilerini hafifletmeye yardımcı olmaktadır. Uzun vadede, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik modellerle kriz sonrası ekonominin yeniden şekillendirilmesine yardımcı olmaları beklenmektedir (OECD, 2020b). Pandemiyle başa çıkma çabaları küreseldir; iletişim ve koordinasyon gerektirir. Lakin krize yönelik çözümler küresel çabalarla uyumlu olarak yerel koşullara uyarlanmalıdır ve sosyal sermayeyi etkin kullanan sosyal girişimlerin bu tür durumların üstesinden gelmek için daha donanımlı oldukları öngörülmektedir (Bacq ve Lumpkin, 2021). Bu nedenle pandemi sürecinde kritik öneme sahip sosyal girişimlerin mevcut durumlarını anlamak ve onları destekleyecek mekanizmalar geliştirmek her zamankinden daha çok önem taşımaktadır.

COVID-19 krizi ekonomi, iş dünyası ve toplumda karmaşık etkiler yarattığından bu alanlardaki değişiklikler iyi gözlemlenmelidir (Verma ve Gustafsson, 2020). COVID-19'un makroekonomik ve finansal piyasalar üzerindeki etkilerini gözlemlenmek kolay olsa da ticari işletmeler ve sosyal girişimler üzerindeki etkilerini ortaya koymak işletme düzeyinde veri toplamayı gerektirmektedir. Bu çalışma COVID-19 salgını sırasında Türkiye'deki sosyal girişimlerin durumunu üç araştırma sorusu çerçevesinde sosyal girişimlere uygulanan anket bulgularına dayanarak ortaya koymaktadır: 1) Sosyal girişimler Türkiye'de COVID-19'dan nasıl etkilenmekte ve nasıl uyum sağlamaktadırlar? 2) Sosyal girişimlerin bu süreçte en çok ihtiyaç duydukları destekler nelerdir? 3) Sosyal girişimleri krizde korumak ve dirençlerini artırmak için ne gibi politika önerileri geliştirilebilir? Anket sonuçları, sosyo-ekonomik etkileri daha geniş bir perspektiften aktarabilmek için ulusal ve uluslararası bağlamda incelenmiştir. Bu kapsamda bulgular, Türkiye'de ve dünyadaki yakın zaman aralıklarında ticari işletmeler, sosyal girişimler ve sivil toplum kuruluşları ile yapılan çalışmaların sonuçları göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. İşletmelerin bu dönemde ortaya çıkan değişiklikleri takip edebilmeleri strateji geliştirme ve planlama yapabilmeleri için önemlidir. Krizin etkilerini anlamak kısa, orta ve uzun vadeli politika önerilerinin geliştirilmesi ve krizin olumsuz sonuçlarının en aza indirilmesi için gereklidir. Şimdiye kadar dünya literatüründeki sınırlı sayıdaki araştırma, krizlerin küçük ölçekli ticari işletmeler üzerindeki etkilerini incelemektedir (Doern, 2016). COVID-19 krizinde sosyal girişimlerle ilgili akademik araştırma dünyada kısıtlı sayıdadır, Türkiye'de ise bu konuda henüz yayınlanmış bir araştırma yoktur. Bu çalışmada COVID-19 krizinin Türkiye'deki sosyal girişimler üzerindeki etkileri ortaya konarak ve politika önerileri geliştirilerek sosyal girişimcilik ve krizlerin etkilerine dair literatüre katkı sağlanmaktadır. Anket çalışması Nisan 2020'de gerçekleştirildiğinden bu çalışmadaki bulgular krizin ilk etkilerini yansıtmaktadır. Makalenin sonuçları bundan sonra yapılacak çalışmalarda değişimin gözlemlenmesi için bir temel oluşturması açısından önem arz etmektedir.

Bulgular pandeminin Türkiye'deki sosyal girişimleri diğer tüm sosyo-ekonomik aktörler gibi olumsuz etkilediğini göstermektedir. Çoğunlukla mikro ölçekte faaliyet gösteren sosyal girişimlerin ciroları ve kapasite kullanımının önemli oranda düştüğü görülmektedir. Krizden sosyal açıdan olumsuz etkilenen faydalanıcılara

erişimde yaşanan zorluklar ve artan talebi karşılamada yetersiz kalınması gibi sorunlar olumsuz bir zincirleme etki yaratmaktadır. Öte yandan sosyal girişimlerin stratejilerini yenileme, iş rutinine dönme, iş sürekliliğini sağlama ve uzaktan çalışmaya uyum açılarından ticari girişimlere göre daha çevik olduğu görülmektedir. Sosyal girişimler krizin yarattığı sosyal ve çevresel anlamda farkındalık artışının ve dijitalleşmenin faydalanıcıların ihtiyaçlarını karşılama ve iş modelleri geliştirme açısından fırsatlar yarattığını belirtmektedir. Sosyal girişimlerin bu süreci en az hasarla kapatabilmeleri için desteklenmeleri gerektiği değerlendirilmektedir.

Makalenin devamında öncelikle sosyal girişimlerin pandemi sürecindeki önemi ve dünyada COVID-19 krizinin organizasyonlar üzerindeki etkileri aktarılmaktadır. Sonrasında anket sonucunda elde edilen bulgular genel profil, krizin etkileri, krize uyum stratejileri, engeller - fırsatlar ve ihtiyaç duyulan destekler başlıkları altında analiz edilmektedir. Tartışma ve politika önerilerini sonuç bölümü takip etmektedir.

2. DÜNYADA COVID-19 KRİZİNİN ORGANİZASYONLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

COVID-19 krizinden dünyadaki birçok ticari işletme, sosyal girişim ve sivil toplum kuruluşu önemli ölçüde etkilenmiştir. Sosyal girişimlerin, ticari işletmelerin ve vakıfların kapasite kullanım oranlarının Kanada, Çin ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde pandemi öncesine göre düştüğü gözlemlenmektedir. Kanada'da Ontario Nonprofit Network (ONN) araştırmasına katılan vakıfların %80'inin müşterileri veya toplulukları için hizmetlerinin aksadığını belirtmesine rağmen neredeyse üçte ikisi (%65) kuruluşlarının açık olduğunu ve faaliyetlerine devam ettiklerini belirtmektedir (ONN, 2020). Gıda bankaları, evsiz barınakları, kar amacı gütmeyen konutlar, evde bakım, yaşlı ve istihdam alanında faaliyet gösteren birçok kuruluş hizmetlerini pandemi döneminde aksatmadan devam ettirmeye çalışmaktadır. Faaliyetlerine devam edebilmek için hizmetleri çevrimiçi sağlamak veya sosyal mesafe gözetilerek sunmak gibi değişikliklere gidilmektedir. Bu kuruluşlar arasında en büyük darbeyi işgücü piyasası önünde engelleri olan kişileri istihdam eden, yemek hizmeti ve perakende alanında faaliyet gösteren sosyal girişimler almıştır ve çoğu bu süre zarfında işletmelerini kapatmışlardır. Birleşik Krallık'ta 'Coronavirus (COVID-19) Araştırması İşletme Etkisi' araştırması kapsamında ankete yanıt veren işletmelerin %23'ü geçici olarak işletmelerini kapattıklarını veya ticareti duraklattıklarını, %77'si bu dönemde ticarete devam ettiğini bildirmektedir (Office for National Statistics, 2020). Bu bulgu şirket büyüklüklerine göre pek değişiklik göstermemektedir. Çin'de ticari işletmelerin COVID-19 krizinden çok daha fazla etkilendikleri, ankete katılan işletmelerin %80'inin, 10 Şubat 2020'de halen faaliyetlerine başlamamış olduğu ve %40'ünün yeniden başlama için bir zaman dilimi belirleyemedikleri ortaya konmaktadır (Dai, Ruochen; Hu, Junpeng; Zhang, 2020).

Fairlie (2020) Amerika'da Nisan 2020 'Mevcut Nüfus Araştırması' mikro verisini kullanarak COVID-19'un küçük işletmeler üzerindeki erken aşama etkilerini araştırmaktadır. Sonuçlar küçük işletmelerin faaliyetlerinde önemli oranda bir düşüş olduğunu göstermektedir. Şubat-Nisan 2020 arasındaki kritik iki aylık zaman aralığında aktif işletme sahiplerinin sayısı 15 milyondan 11,7 milyona düşmüştür. Aynı araştırma, azınlıklara, göçmenlere ve kadınlara ait işletmelerin pandemiden daha çok etkilendiklerini ortaya koymaktadır. Amerika'da 28 Mart - 4 Nisan 2020 aralığını kapsayan ve 5.800'den fazla işletmeyle yapılan başka bir araştırma da küçük işletmelerin finansal kırılganlığını göstermektedir (Bartik vd., 2020). Örneklemdeki işletmelerin %43'ü geçici olarak kapanmıştır. Kapanmalar büyük ölçüde talebin azalması ve çalışanların sağlık endişeleriyle ilişkilendirilmekte, tedarik zincirindeki kesintilerin daha az etkili olduğu belirtilmektedir. Ortalamada, işletmeler aktif istihdamlarını Ocak ayından bu yana %39 oranında düşürdüklerini bildirmektedir. İstihdamdaki bu düşüş, sektörler arası farklılıklar göstermektedir. Perakende, sanat ve eğlence, kişisel hizmetler, yemek hizmetleri ve konaklama işletmelerinin tümü istihdamda %50'yi aşan düşüşler bildirirken finans, profesyonel hizmetler ve gayrimenkulle ilgili işler uzaktan çalışmaya daha elverişli olduklarından krizden daha az etkilenmektedirler.

Birleşik Krallık'ta sağlık ve sosyal hizmet alanında faaliyet gösteren sosyal girişimler cirolarında sınırlı bir düşüş beklese de konaklama ile kültür ve eğlence alanlarında faaliyet gösteren sosyal girişimlerin üçte ikisinden fazlası cirolarında yıllık %50'den fazla düşüş beklemektedir (Social Enterprise UK, 2020). Küçük sosyal girişimlerin daha kırılgan oldukları ve cirolarında büyük işletmelere oranla çok daha fazla düşüş bekledikleri gözlemlenmektedir. Yıllık ciroları 50,000 sterlinin altında kalan mikro sosyal girişimlerin üçte ikisi cirolarında yıllık %50'den fazla düşüş beklerken yıllık ciroları 250,000 sterlinin üstünde olan sosyal girişimlerin üçte birinden azı cirolarında yıllık %50'den fazla düşüş beklemektedir (Social Enterprise UK, 2020). İngiltere ve Kanada'da faaliyetlerine devam

eden ticari işletmelerin yalnız üçte biri finansal performanslarının etkilenmediğini bildirmektedir (Office for National Statistics, 2020; Statistics Canada, 2020). İşletmelerin yaklaşık üçte biri 2020 yılının ilk çeyreğinden elde edilen gelirlerinin bir önceki yılın aynı çeyreğine göre %40 veya daha fazla düştüğünü belirtmektedir. Cirolarının %50'den fazla azaldığını bildiren başlıca sektörler, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri ile sanat, eğlence ve dinlenme sektörleridir. Cirolarının bu dönemde etkilenmediğini söyleyen işletmelerin büyük çoğunluğu sırasıyla bilgi ve iletişim ile insan sağlığı ve sosyal hizmet sektörlerindedir. Kuckertz ve diğerlerinin (2020), Almanya'da ticari girişimcilik ekosisteminden 16 aktörle derinlemesine yaptığı mülakatlarla, COVID-19 salgınında sabit maliyetler devam ederken satışların azalmasının yeni kurulan şirketlerin likiditesi ve sürdürülebilirlikleri için ciddi bir tehdit olduğunu ortaya koymaktadır.

Birleşik Krallık'ta Social Enterprise UK araştırmasına katılan sosyal girişimler (%36) ve Kanada'da ONN araştırmasına katılan kâr amacı gütmeyen kuruluşlar (%40) için benzer oranlarda COVID-19 nedeniyle hizmetlerine ve ürünlerine talepte artış beklemektedir (Ontario Nonprofit Network, 2020; Social Enterprise UK, 2020). Birleşik Krallık'taki sosyal girişimlerin %59'u COVID-19 nedeniyle işletmelerine talepte azalma beklemektedir. Eski suçlular, evsizler ve öğrenme güçlüğü çeken grupları istihdam eden sosyal girişimler ürünlerine ve hizmetlerine talebin %62'den fazla düşmesini öngörmektedir. Virüsün bulaşıcılığı göz önüne alındığında, konaklama sektörü talep konusunda özellikle kötümserdir ve talebin %70'den fazla düşmesini beklemektedir. Sağlık ve sosyal hizmet sağlayıcıları, beklendiği gibi taleplerin değişmeyeceği hatta artacağı konusunda en iyimser olan sosyal girişimlerdir.

Birleşik Krallık'ta kriz sürecinde sosyal girişimlerin ana gelir kaynakları girişimlerin ciroları üzerinde belirgin rol oynamaktadır. Örneğin ana gelir kaynakları yurttaş veya diğer sosyal girişimler olan girişimlerin üçte ikisinden fazlası cirolarında yıllık %50'den fazla düşüş beklemektedir (British Council, 2019). Cirolarında yüksek düşüş bekleme olasılığı en düşük olan sosyal girişimlerin, kamu sektörü hibelerine veya ticaret ortağı olarak kamu sektörüne daha fazla güvenen kuruluşlar olduğu gözlemlenmektedir (Social Enterprise UK, 2020). Social Enterprise UK buradaki ironiye dikkat çekmektedir; sosyal girişimler (ve hayır kurumları) yıllardır yurttaşları ve özel sektörü kapsayacak şekilde gelir akışlarını çeşitlendirmeye çalışırken krizde en büyük darbeyi bu gelir kaynaklarından aldıkları görülmektedir (Social Enterprise UK, 2020). Gelir kalemlerinde azalma benzer şekilde Kanada'da kâr amacı gütmeyen kuruluşların çoğunluğunda pandeminin başlamasıyla beraber gözlemlenmektedir (Ontario Nonprofit Network, 2020). Ankete katılan kuruluşların %74'ü bağış toplama faaliyetlerinden elde edilen gelirlerinde azalma olduğunu veya azalma beklediklerini belirtmektedir. %58'i kazanılan gelir kaynaklarında (satışlar ve üyelikler) azalma olduğunu veya azalma beklediklerini bildirmektedir. Yıllık konferansların ve diğer etkinliklerinin iptali kâr amacı gütmeyen kuruluşların gelirlerine ve bağışlarına büyük bir darbe vurmaktadır.

Kanada'da ticari işletmelerin yaklaşık yarısı (%45,4), müşterilerle etkileşim kurmak veya müşterilere satış yapmak için yeni uygulamalar bildirirken, işletmelerin %38'i çevrimiçi bağlantı kullanımını artırdığını belirtmektedir (Statistics Canada, 2020). Özellikle imalat sektöründeki işletmeler krizle başa çıkmak için el dezenfektanı, maske gibi yeni ürünler üretmeye başladıklarını bildirmektedir. Arjantin ve Hindistan'da sağlık kooperatifleri de aynı şekilde üretimlerini bu ürünlere kaydırmakta ve gerektiğinde yüksek riskli gruplara bu ürünleri ücretsiz dağıtmaktadır (IDEMA, 2020). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından COVID-19 sürecinde kooperatiflerin aldığı önlemler arasında işyerlerinde hijyen önlemlerini ve kontrollerini artırmak, uzaktan çalışma düzenine geçmek, risk grubunda olan çalışanları ücretli izne çıkarmak, gelir kaybına karşı yeni iş sektörleri yaratmak gibi çözümler yer almaktadır (ILO, 2020).

Birleşik Krallık'ta sosyal girişimlerin çatı kuruluşu konumundaki Social Enterprise UK (2020) tarafından yapılan araştırmada sosyal girişimlerin kurumlarından beklentileri arasında öne çıkanlar ise; COVID-19 süresince devlet desteği alabilmek için lobi faaliyetleri yürütülmesi (%70), finansal destek için fon sağlayıcılarla bağlantı kurmaya yardım edilmesi (%59), işletme yönetimi desteği ve rehberliği sağlanması (%41), pratik konularda örneğin dijital çalışma, sigorta, kredi finansmanı gibi konularda web seminerleri düzenlenmesi (%27) ve aynı yardım tekliflerine ulaşma konusunda destek (%25) sağlanmasıdır (Social Enterprise UK, 2020).

3. SOSYAL GİRİŞİMLERİN ÖNEMİ

IMF, sağlık krizinin sona ermesi ve büyümenin yeniden canlandırılması için kolektif çabanın önemli olduğunu vurgulamaktadır (Uluslararası Para Fonu, 2020). Bazı uzmanlar krizin tüm dünyayı ırk, gelişmişlik düzeyi, refah seviyesi ve toplumsal sınıf ayırt etmeksizin benzer şekillerde etkilemesinin tüm insanlığın “aynı gemide” olduğunu ortaya koyduğunu savunurken, bazıları da salgının büyüyen eşitsizliklerin altını çizdiğini ve herkesin aynı gemide olduğunun bir efsaneden ibaret olduğunu savunmaktadır (Birleşmiş Milletler, 2020). Ancak herkes bu krizden çıkabilmenin sadece birlikte hareket etmekle mümkün olabileceği konusunda hemfikirdir. Bu farkındalık, krizin olumsuz etkilerini aşabilmek için sosyal ve çevresel faydayı karlılığa önceleyen ve etik değerleri ön planda tutarak ekonomik uygulamaları tekrar yorumlayan sosyal ekonomi ve dayanışma ekonomisini (Utting, 2020) çok daha önemli hale getirecektir. Daha özelde ise Birleşmiş Milletler tarafından sosyal ekonomi ve dayanışma ekonomisinin bir parçası olarak gösterilen sosyal girişimlere ihtiyacın artacağı değerlendirilmektedir.

Türkiye’de sosyal girişimciliğin yasal bir tanımı bulunmamakla birlikte literatürde genel ilkeler üzerinde büyük oranda mutabakat bulunmaktadır. Bu ilkeler çerçevesinde British Council (2019) tarafından yayınlanan ‘Türkiye’de Sosyal Girişimlerin Durumu’ raporuna göre sosyal girişimler; sosyal/çevresel etki yaratmayı öncelikli amacı olarak belirleyen, ticari faaliyet yoluyla gelir elde eden ve kârlarını öncelikle sosyal amaçları için harcayan kuruluşlardır. Bu çalışmada kullanılan anket, bu tanıma uyan sosyal girişimlere iletilmiştir. Ancak bu tanımda gelirin ne kadarının ticaretten elde edilmesi gerektiği ya da kârın tamamının mı yoksa bir kısmının mı amaca aktarılması gerektiği gibi konularda tartışmalar sürmektedir.

Sosyal girişimler bu süreçte en fazla risk altında olan bireylere ve işletmelere destek olmaktadır. Örneğin, dezavantajlı veya ihtiyaç sahibi kişilere gıda, sağlık ve sosyal hizmet yardımı götürmekte, küçük işletmelere yönetim ve finansal destek sağlamaktadırlar (Fiorelli ve Gafforio, 2020). Sosyal girişimleri farklı kılan, pandemi döneminde kanıtlanmış başarı faktörlerinden biri kaynakları başka bir amaca uygun hale getirebilme yetenekleridir (Bacq & Lumpkin, 2021). Örneğin pandemi sırasında boş otel odalarının evsizlerle paylaşılması ve kapatılan okullar ve restoranlar tarafından sipariş edilen yiyeceklerin israf edilmesini önleyerek işini kaybetmiş ve gıdaya ulaşmada sıkıntı yaşayan bireylere dağıtılması gibi öneriler geliştirmişlerdir. Sosyal girişimlerin doğal afetler ve krizler sonrasında toplumların savunmasızlığına karşı tampon görevi üstlendiklerine dair araştırmalar mevcuttur. Örneğin Katrina Kasırgası, Hint Okyanusu Depremi ve Tsunamisi ve Eski Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla ortaya çıkan sosyal kriz sonrasında sosyal girişimciler sosyal ve ekonomik toparlanmasına önemli katkı sağlamıştır (Kaufman vd., 2007; Lacho vd., 2006; Geumpana vd., 2018). Türkiye’de de doğrudan COVID-19’un olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik çalışmaları ve dezavantajlı gruplara sağladıkları destekleri kar amacı gütmeyen devam ettirmeleri sebebiyle sosyal girişimlerin önemi artmaktadır. Örneğin dezavantajlı üretim gruplarını tasarımıyla buluşturarak sürdürülebilir ve etik üretimi desteklemeyi amaçlayan Joon, kadınların kriz döneminde gelir elde etmeye devam etmelerini sağlamıştır. Pandemi döneminde bir araya gelemeyen kadın kooperatiflerinin ortaklarına, özel üretim kitleleri hazırlayarak ve dijital araçlar üzerinden kendi aralarındaki iletişimlerini sağlayarak evden üretim modelini geliştirmiştir. Ayrıca kurdukları Open.Joon dijital topluluğu ile üretkenlerin meselelerini ve çözümlerini tartışabileceği ve birbirlerine destek olabilecekleri bir platform oluşturmuşlardır. Adil üreticilere tüketiciler olarak tanımladığı alıcılarla buluşabileceği bir pazaryeri sunarak destek sağlayan bir diğer sosyal girişim ise 2014’ten beri faaliyet gösteren Good4Trust’tır. Good4Trust sayesinde sürdürülebilir ürünlerin değer kazandığı bu dönemde tüketiciler bu ürünlere erişme imkanı bulurken adil üreticiler de bu zorlu ekonomik dönemde gelir elde etmeye devam etmişlerdir. Burs ekosistemini daha demokratik hale getirmeyi hedefleyen E-Bursum gençlerin ihtiyaç duyduğu eğitim finansmanına ulaşmalarını sağlayan Microfon kitlesele fonlama projesini geliştirmiştir. Bu proje ile E-Bursum pandemi döneminde gençlerin çevrimiçi eğitime katılabilmeleri için artan teknolojik ihtiyacın karşılanmasında kritik rol üstlenmektedir. Doğrulama, içerik üretimi ve eğitim faaliyetleriyle bilgi ekosistemine katkı sağlamayı amaçlayan Teyit ise pandemi döneminde yayınladıkları analiz ve dosyalarla kriz dönemlerinde çok daha tehlikeli hale gelen yanlış bilginin yayılmasına engel olmaya çalışmaktadır. Görüldüğü üzere sosyal girişimler, bu süreçte kırılğan gruplara gelir sağlamaktan, pazaryeri sunmaya; ihtiyaç sahiplerini burs imkanlarıyla buluşturmaktan yanlış bilginin yayılmasını engellemeye, kadar birçok farklı alanda güçlü sosyal etki yaratmaktadırlar.

Türkiye’de Sosyal Girişimlerin Durumu

Ülkelerin sosyal girişimciliğe elverişliliğini değerlendirildiği ekosistem araştırmasına göre Türkiye, 2016’da dünyanın en büyük ekonomisine sahip 44 ülke arasında sonuncu, 2019’da ise 43 ülke arasında 42. sırayı almıştır (Thomson Reuters Vakfı, 2016; 2019). Son araştırmada Türkiye özellikle yatırıma erişim, kamu sektörü destekleri ve sosyal girişimcilerin geçimini sağlaması hususlarından düşük puan almıştır. Türkiye Sosyal Girişimcilik Ağı (2020) tarafından Türkiye özelinde yapılan kapsamlı bir ekosistem araştırmasında da bu uluslararası araştırma sonuçlarını destekler şekilde kamu kurum ve kuruluşları ile toplumda sosyal girişimciliğe dair yeterli bilgi olmadığı ve sosyal girişimlerin finansmana erişimde zorlandığı ortaya koyulmuştur. Ancak Thomson Reuters’ın ekosistem araştırmasında kadınların sosyal girişimcilik alanında etkinliğine dair sıralamada 43 ülke içerisinde 28., gençlerin alana ilgisinde ise Belçika, İsveç, Norveç, Avustralya ve İngiltere gibi ülkelerin önünde 11. sırada yer alması sosyal girişimciliğin Türkiye’deki geleceğine dair umut vericidir.

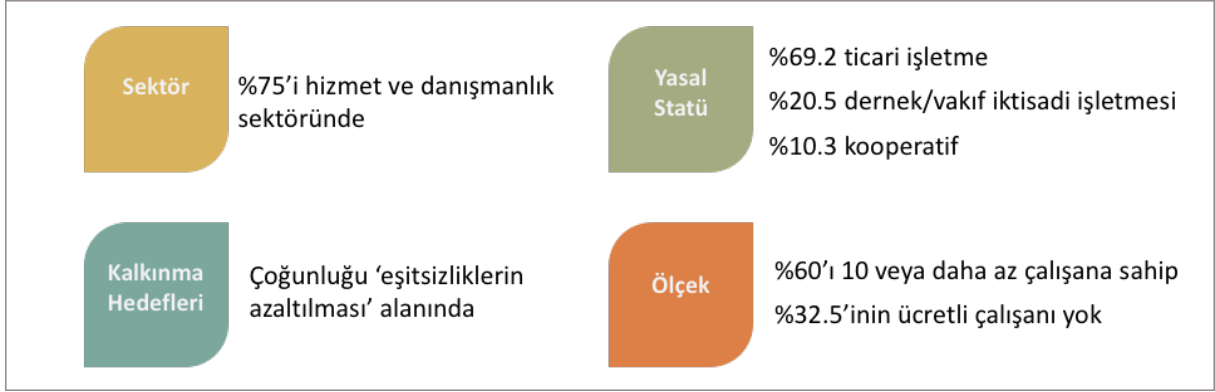
Sosyal girişimlerin profiline yönelik yürütülen Türkiye’de Sosyal Girişimlerin Durumu (British Council, 2019) araştırmasında yukarıda belirtilen bulgulara paralel şekilde sosyal girişimcilerin; %47’sinin genç, %83’ünün iyi eğitilmiş (yüksekokul/üniversite mezunu ve üstü) ve %55’inin kadın olduğu tahmin edilmektedir. Aynı rapora göre bir statüleri bulunmadığından kesin bir sayı verilememekle birlikte 2019’da yaklaşık 9000 civarında sosyal girişim olduğu tahmin edilmektedir ve bu sayının her geçen gün arttığı gözlemlenmektedir. Aynı rapora göre Türkiye’de sosyal girişimler büyük oranda mikro ölçekte faaliyet göstermektedir. En çok tercih edilen yasal statüler sırasıyla ticari işletme (limited, şahıs, anonim), kooperatif ve sivil toplum iktisadi işletmesidir. En yaygın şekilde eğitim, imalat/üretim ve yaratıcı endüstriler sektörlerinde faaliyet göstermektedirler. Araştırma anketine katılan sosyal girişimlerin %86’sı son 12 ay içerisinde piyasaya yeni bir ürün veya hizmet sunmakta ve gelirlerini çoğunlukla kurumsal büyüme ve geliştirme faaliyetlerine aktarmaktadır. Sosyal girişimler, önlerindeki en büyük engelleri vergilendirme, iş kurma maliyetleri, ekonomik iklim ve bürokrasi olarak belirtirken, en büyük fırsatları sürdürülebilir ürün/hizmetlere yönelik /talep artışı, işbirliği olanakları ve dünyada bu alandaki yükselen trendler olarak ifade etmektedirler. Türkiye’de sosyal girişimcilik ekosistemi erken aşamada ve çok hızlı gelişmekte olduğundan bu bulgular sürekli bir değişim/gelişim içindedir.

4. YÖNTEM ve BULGULAR

Bu çalışmada kriz sürecinde toplumsal faydayı gözeterek üreten, eşitsizliklerin ve yoksulluğun giderilmesi yönünde çalışan Türkiye’deki sosyal girişimler üzerinde COVID-19 krizinin etkileri ve girişimlerin krize verdikleri ilk tepkiler araştırılmaktadır. Araştırma kapsamında kullanılan veriler 4’ü açık uçlu 30’u çoktan seçmeli olmak üzere 34 sorudan oluşan anket ile toplanmıştır. Türkiye’de sosyal girişimlere özgü bir yasal statü bulunmadığından, sosyal girişimleri tespit etmek ve onlara erişmek oldukça zordur. Bu nedenle anket sosyal girişimcilik ve sosyal inovasyon alanında faaliyet gösteren destek/çatı kuruluşları üzerinden yaygınlaştırılmıştır. Anket 14-19.04.2020 tarihleri arasında açık kalmış ve 40 sosyal girişimciden yanıt alınmıştır. Anket sonuçları, Türkiye’deki ve dünyadaki yakın zaman aralıklarında ticari/sosyal işletmeler ve sivil toplum kuruluşları ile yapılan çalışmaların sonuçları göz önüne alınarak daha geniş bir perspektiften analiz edilmiştir. Anket kapsamında elde edilen bulgular araştırma soruları ile de uyumlu olacak şekilde katılımcıların genel profili, krizin etkileri, krize uyum stratejileri, engel ve fırsatlar ile verilebilecek destekler üzerinden analiz edilmiştir. Sonrasında bu analize dayanarak politika önerileri geliştirilmiştir.

Anket Katılımcıları Genel Profili

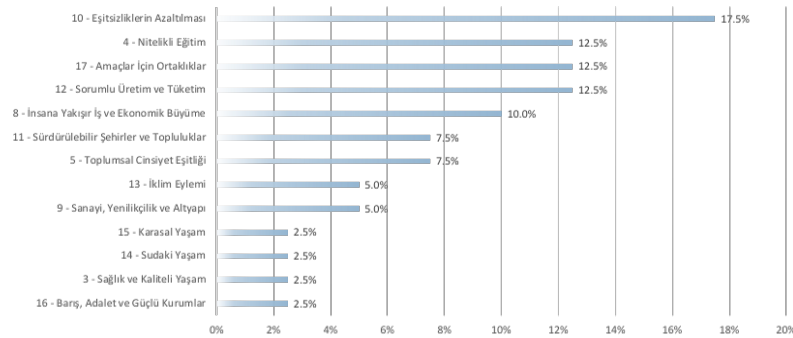
Ankete katılan sosyal girişimlerin dörtte üçü hizmet, dörtte biri üretim sektöründe faaliyet göstermektedir. Sosyal girişimlerin yaklaşık %70’inin ticari işletme statüsünü (anonim, limited, şahıs şirketi) tercih ettiği ve ticari işletmelere yönelik mevzuata tabi olduğu görülmektedir. Ankete yeni kurulan sosyal girişimlerden 30 yıldır aktif dernek/vakıflara kadar farklı deneyimde işletmeler katılmıştır. Türkiye’de sosyal girişim profiline uygun olarak anket katılımcılarının %92,5’inin 10 veya daha az çalışana sahip mikro ölçekli girişimler olduğu görülmektedir. Mikro ölçekte çalışmanın getirdiği çeviklik ve operasyonel giderlerin düşüklüğü sosyal girişimler için bir avantaj olabileceği gibi sınırlı işletme sermayesi dezavantaj da yaratabilmektedir. Ankete katılan sosyal girişimlerin %32,5’inin ücretli bir çalışanı olmaması da kurucuların maaş almaksızın sosyal girişimlerini devam ettirmeye çalıştığı ve/veya gönüllü gücünden de yararlandığı şeklinde yorumlanabilir (Şekil 1).

Şekil 1: Özet Genel Bulgular

Sosyal girişimler sosyal etki yaratmayı amaçladığından, Birleşmiş Milletler'in 2015'te açıkladığı ve 2030'a kadar ulaşılması hedeflenen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'yla doğrudan veya dolaylı olarak kesişen birçok alana katkı sağlamaktadırlar. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları temel olarak yoksulluğun sona erdirilmesi, gezegenin korunması, refahın ve barışın sağlanmasına dair 17 amaç ve 169 alt hedef içermektedir (Birleşmiş Milletler, 2015). Ankete katılan sosyal girişimlerin çoğunlukla eşitsizliklerin azaltılması (%17,5), sorumlu üretim ve tüketim, nitelikli eğitim ve amaçlar için ortaklıklar (%12,5) alanlarında hizmet ettiği görülmektedir (Şekil 2).

Girişiminizin en çok katkı sağladığı BM Sürdürülebilir Kalkınma Amacı aşağıdakilerden hangisidir?

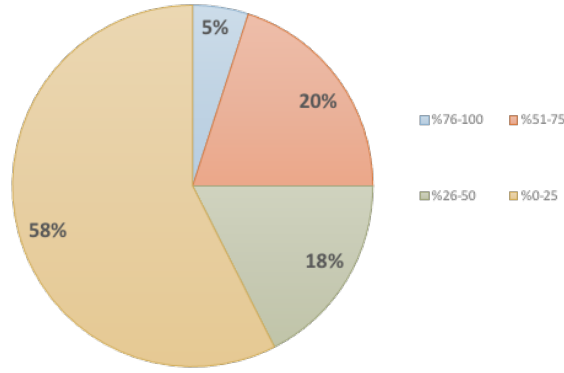

Şekil 2: Sosyal Girişimlerin En Çok Katkı Sağladığı BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

Krizin Etkileri

Sosyal girişimlerin yarıya yakını COVID-19 krizinin büyük ölçüde girişimlerini etkilediğini belirtmektedir. Ankete katılanların yarısı krizi ciddi bir tehdit olarak algıladığını belirtirken %40'ı bu konuda emin olmadığını bildirmektedir. Sosyal girişimlerin üçte biri kriz etkilerinin 2020 sonuna kadar devam edeceğini değerlendirmekte olup %22,5'i bu etkilerin 2021 yılında da süreceğini öngörmektedir. Anket katılımcılarının etkilerin süresine dair verdikleri cevaplar arasında önemli farklılıklar bulunması belirsizliğin düzeyi hakkında kanıt niteliğindedir.

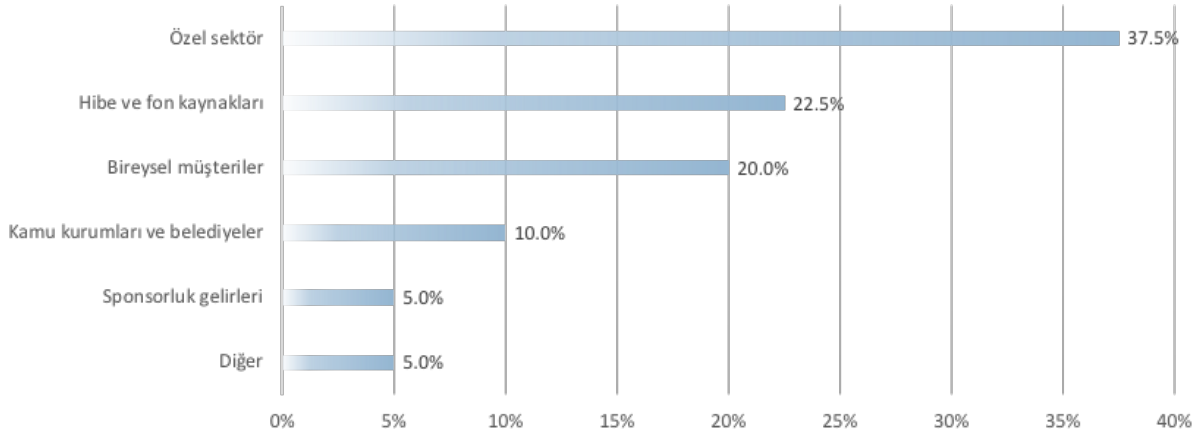
Kriz sürecinin ekonomik etkilerine bakıldığında satışların önemli oranda azaldığı gözlemlenmektedir. Sosyal girişimlerin %92,5'i cirosunun azaldığını %7,5'i ise cirosunun arttığını bildirmiştir. Kapasite kullanımı açısından değerlendirildiğinde sosyal girişimlerin yarısından fazlasının en fazla dörtte bir kapasite ile çalıştığı görülmektedir. Kapasitesini %75'in üzerinde kullanan sosyal girişimlerin oranı ise yalnız %5'tir (Şekil 3). Sosyal girişimler, 2020'nin ikinci çeyreğiyle ilgili de çok iyimser olmayıp %80'i kapasite kullanım oranlarının yarının altında kalacağını öngörmektedir.

Şekil 3: Kapasite Kullanım Oranları

Ankete katılanların %70'i krizin hedef kitlelerini olumsuz etkileyeceği, %12,5'i olumlu etkileyeceği öngörüsünü paylaşmaktadır. Sosyal girişimlerin %45'i ürün ve hizmetlerine yönelik ihtiyaç ve talebin artacağını öngörmekte; ancak sadece yarısı bu ihtiyaç ve talebi karşılamak için kapasitesini yeterli görmektedir. %12,5'i ise talebi karşılayamayacağını belirtmekte olup arz-talebe dair bu boşluğun giderilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Faydalanıcılara erişim açısından bakıldığında ise sosyal girişimlerin dörtte üçüne yakınının olumsuz etkilendiği görülmektedir. Ankete katılanların %22,5'i olumlu etkilendiğini belirtmesine rağmen genelde krizin erişimi olumsuz etkilediği söylenebilir.

Gelir kaynakları açısından incelendiğinde sosyal girişimlerin %37,5'i gelirlerinin çoğunluğunu özel sektörden, %22,5'i hibe ve fonlardan, %20'si ise bireysel müşterilerden elde ettiğini belirtmektedir. Bu kaynakların ardından kamu kurumları ve belediyeler (%10), sponsorluklar (%5) ve diğer (%5) gelir kaynakları gelmektedir (Şekil 4). Krizin ana gelir kaynaklarına etkisiyle ilgili sosyal girişimlerin %85'inin olumsuz etki öngördüğü, yalnız %5'inin olumlu etki öngördüğü, %10'unun ise krizin etkisinden emin olmadığı görülmektedir.

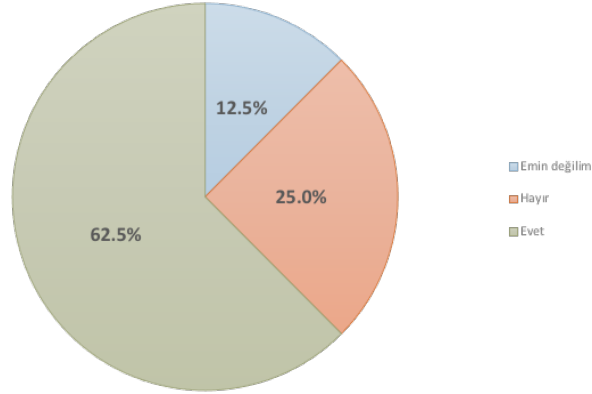

Şekil 4: Sosyal Girişimlerin Gelir Kaynakları

Krize uyum stratejileri

Sosyal girişimlerin %85'i kriz sürecinde 2020 stratejilerini ve faaliyetlerini yeniden gözden geçirdiğini belirtmektedir. Anketi cevaplayan sosyal girişimlerin %32,5'i iş sürekliliği veya acil durum eylem planları olmadığını buna karşılık %32,5'i her ikisinin de var olduğunu belirtmektedir. Uzaktan çalışma için dijital altyapı ve olanaklar

değerlendirildiğinde sosyal girişimlerin uzaktan çalışma konusunda yetkin olduğu ve %62,5'inin yeterli altyapı ve olanaklara sahip olduğu belirtilmektedir (Şekil 5).

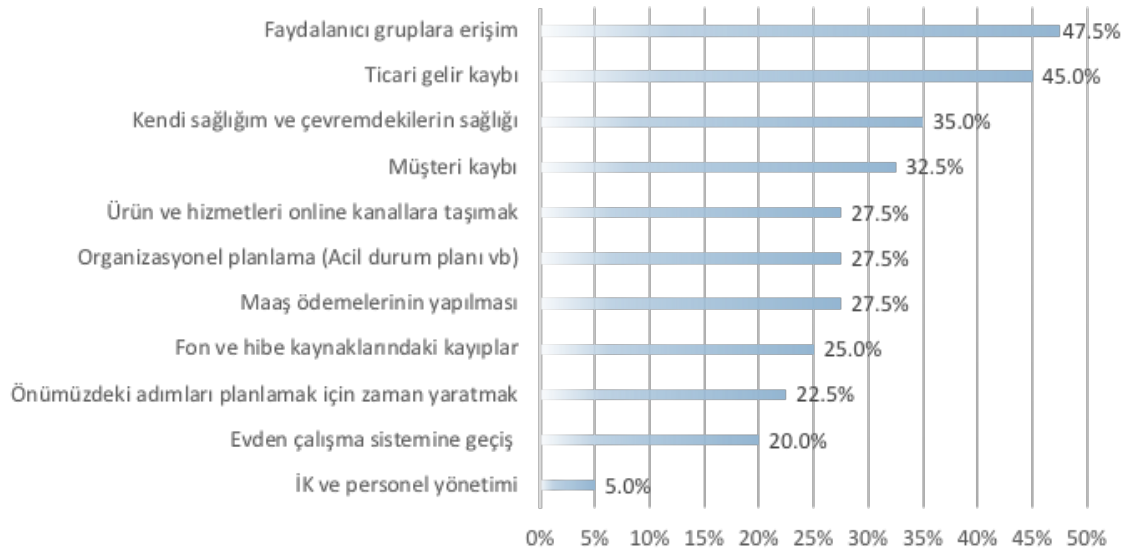

Şekil 5: Dijital Altyapının Uzaktan Çalışma için Yeterliliği

Sosyal girişimlerin %70'i çalışanlarının, iş ağının veya faydalanıcılarının COVID-19 sağlık acil durumundan geçmelerine yardımcı tedbirler aldığını bildirmektedir. Bu tedbirler arasında etkinlik ve toplantıları iptal etme/ çevrimiçi platforma taşıma (%26), çalışanları evden çalışmaya zorunlu tutma (%23) ve faydalanıcılarını çevrimiçi platforma yönlendirme öne çıkmaktadır. Sosyal girişimler faaliyetlerinin devamlılığını tanımlarken %42,5'i işlerin biraz normal rutininden kriz yönetimine kaydığını, %30'u çoğunlukla kriz yönetimine kaydığını, %27,5'i ise normal rutininde devam ettiğini belirtmektedir.

Engeller ve Fırsatlar

Sosyal girişimlerin pandemi döneminde yaşadıkları sorunlar arasında faydalanıcı gruplara erişim (%47,5), ticari gelir kaybı (%45), sağlık sorunları (%35) ve müşteri kaybı (%32,5) öne çıkmaktadır. Ürün ve hizmetleri online kanallara taşımak, organizasyonel planlama ve maaş ödemelerinin yapılması ise sosyal girişimler tarafından eşit oranda (%27,5) bir sorun olarak görülmektedir. Ankete katılanların yalnız %5'i insan kaynakları yönetimini sorun olarak bildirmiştir (Şekil 6).

* Bu soruda birden fazla seçeneği işaretlemek mümkündür.

Şekil 6: Sosyal Girişimlerin Pandemi Döneminde Yaşadığı Sorunlar

Sosyal girişimlerin %55'i COVID-19 krizi ile ilgili hedef kitle ve faydalanıcı ihtiyaçlarına; %62,5'i ise iş/gelir modelini yeni koşullara adapte etmeye yönelik fırsat alanları gördüğünü belirtmiştir. Olumlu cevap verenlere sorulan açık uçlu soruda tanımlanan fırsat alanları analiz edilerek iki kategoride gruplandırılmıştır; 1) krizin yarattığı farkındalık ve 2) dijitalleşmede yaşanan hızlı dönüşüm.

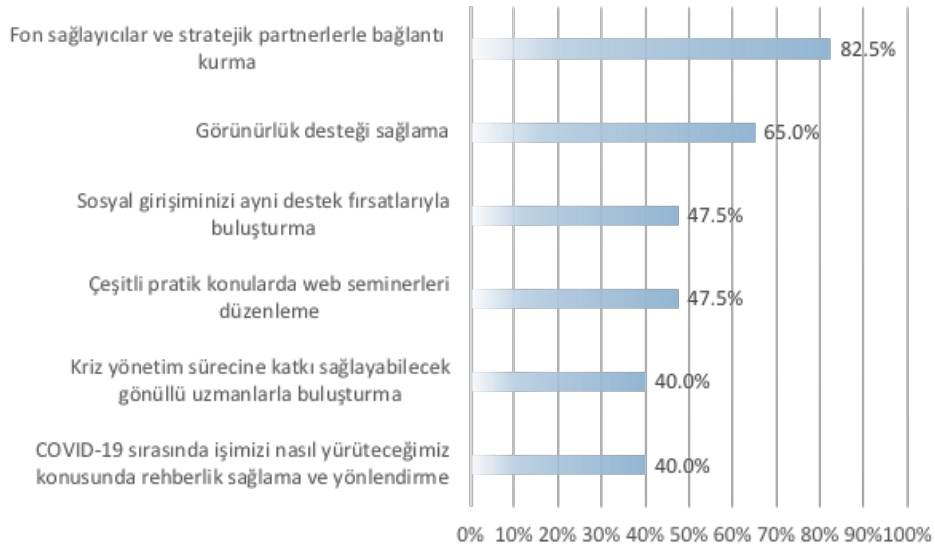
Sosyal girişimler krizin özellikle temiz gıdaya erişim, sürdürülebilirlik, dayanışma temelli yardım ve acil duruma cevap verebilecek gönüllülük, kamusal alanların yeniden tasarımı ve sosyal etki alanlarında farkındalığı arttıracaklarını değerlendirmektedir. Bu süreçte ihtiyaç temelli üretime yönelineceği ve sosyal girişimlerin bilinirliğinin artacağına dair olumlu yönde öngörüler de anket cevaplarında dile getirilmektedir. İnsana yaraşır iş olanaklarına ihtiyacın daha da keskinleşeceğini ve aktif istihdama katılamayan hassas grupların ihtiyaçlarına yönelik yeni fırsatların oluşacağı kanaati mevcuttur. Tarımın önemine dair farkındalığın artacağı ve bu durumun yeni iş fırsatları doğuracağı dile getirilmektedir.

Sosyal girişimler, farkındalık artışının yanısıra krizin ortaya çıkardığı yeni koşullara uyum sürecinde yaşanan hızlı dijitalleşmenin aşağıdaki fırsatları yarattığını değerlendirmektedir:

- çevikliğin artırılması
- varolan müşterilere/faydalanıcılara farklı hizmetler sağlanması
- yeni müşteri/faydalanıcı edinme ve yeni pazarlara açılma sayesinde etkinin artırılması
- müşteri/faydalanıcı iletişim kanallarının ve ilişkilerinin geliştirilmesi
- erişilemeyen müşterilere/faydalanıcılara erişilmesi ve daha az insan gücüyle daha geniş bir faydalanıcı kitlesine erişilmesi
- dijital topluluk ve dayanışma ağlarının geliştirilmesi
- üretim araçlarının dijitalleştirilmesi, uzaktan üretim ve satış planlaması yapılması
- tedarik zincirinin iyileştirilmesi
- bilginin yaygınlaştırılması, yeni online eğitim paketleri oluşturulması ve eğitimlerin dijital ortamda yaygınlaştırılması
- online ve uluslararası işbirliklerinin artırılması
- farklı iş modelleri geliştirilmesi (online hizmet sağlama, abonelik sistemi gibi)
- sunulan ürün/hizmetlere talebin artacak olması (tasarım ve görsel iletişim gibi)
- dijital platformlar üzerinden fon sağlama (online kurumsal sosyal sorumluluk programları veya online bağış gibi)

Destekler

Sosyal girişimlerin, kuluçkalar, hızlandırıcı programlar, ortak çalışma alanları, ağlar, platformlar gibi aracı kuruluşlardan kriz sürecinde en çok fon sağlayıcılar ya da stratejik partnerlerle bağlantı kurmaya yardımcı olmalarını (%82,5) beklemektedir. Bunu görünürlük desteği sağlamaları (%65), pratik konularda web seminerleri düzenlemeleri (%47,5) ve kendilerini aynı destek fırsatlarıyla buluşturmaları (%47,5) takip etmektedir (Şekil 7).

Şekil 7: Aracı Kuruluşlarından Beklenen Destekler

Sosyal girişimlere ihtiyaç duydukları desteklerin yanı sıra diğer sosyal girişimlere sağlayabilecekleri destekler sorulduğunda birçok girişim diğer sosyal girişimlere ürün/hizmetlerde indirim, mentörlük, rehberlik, uzaktan eğitim, düşük ücretli veya ücretsiz profesyonel hizmet (tasarım, gönüllü yönetimi, çalışmalarını çevrimiçine taşıma, fonlara erişim, süreç yönetimi, müşteriye ulaşma, prototipleme vb.), içerik hazırlama, indirimli mekân kullanımı, sosyal ağ sağlama, faydalanıcılara erişim izni gibi birçok farklı alanda destek verebileceğini belirtmektedir.

5. TARTIŞMA VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Anket sonuçları, sosyo-ekonomik etkileri daha geniş bir perspektiften aktarabilmek için ulusal ve uluslararası bağlamda incelenmiştir. Bulgular, Türkiye’de ve dünyadaki yakın zaman aralıklarında ticari işletmeler ve sivil toplum kuruluşları üzerine yapılan çalışmaların sonuçları göz önüne alınarak tartışılmıştır. Tartışmada kullanılan raporlardan biri Türkiye’deki ticari girişimler üzerinde COVID-19’un etkilerinin ortaya koyulduğu ve ihtiyaç analizinin yapıldığı Hedefler için İş Dünyası Platformu (31 Mart, 2020) tarafından yayınlanan rapordur. UNDP’nin Türkiye’deki iş dünyasının önde gelen aktörlerinden TURKONFED ve TUSIAD ile kurduğu bu platformun anketine 780 ticari girişim katılmıştır. COVID-19’un sivil toplum örgütlerine etkisi ise Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) tarafından 170 sivil toplum kuruluşuna (10-15 Nisan 2020) uygulanan anket ile ortaya konulmuştur. Bu iki raporda kullanılan anketler, makalenin odağında yer alan sosyal girişimlere yönelik araştırma ile yakın zaman aralığında uygulanmış olup aynı veya benzer sorular içermektedir.

Anket katılımcılarının çoğunluğu ticari işletme statüsünde, hizmet sektöründe ve eşitsizliklerin azaltılması alanında çalışan mikro ölçekli işletmelerdir. Mikro ölçekte çalışmanın getirdiği çeviklik ve operasyonel giderlerin düşüklüğü sosyal girişimler için bir avantaj olabileceği gibi sınırlı işletme sermayesi dezavantaj da yaratabilmektedir. Sosyal girişimlerin dış finansman ihtiyacı ölçeklerine uygun olarak genelde düşüktür (British Council, 2019). Bu nedenle çok büyük olmayan finansal desteklerle, sosyal girişimlerin önemli bir sosyal etki yaratmaları mümkündür. Krizle mücadelede sosyal girişimlerin ihtiyacına uygun tasarlanan devlet desteklerinin sağlanması, girişimlerin ve sosyal etkilerinin sürdürülebilirliği ile krizden çıkış açısından kritik öneme sahiptir.

Birleşik Krallık’ta da krizde benzer zorluklara maruz kalan sosyal girişimler en çok finansal desteklere, özellikle hibe ve bağışlara ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir (Social Enterprise UK, 2020). Sosyal girişimlerin çoğu, ticari işletmelere devlet tarafından sağlanan hibe, vergi avantajı, kredi gibi desteklere başvuru koşullarını sağlamadıklarını ifade etmektedir. Hükümetlere destek paketlerine kooperatifleri, dernekleri ve sosyal girişimleri de dahil etmeleri için Avustralya, Birleşik Krallık, İtalya ve A.B.D. gibi çeşitli ülkelerde girişimler bulunmaktadır (Idema, 2020). Kooperatiflere sunulan finansal çözümler arasında hızlı kredi onay takip sistemiyle ödemelerin altı aya kadar herhangi bir ceza veya ek maliyet ödmeden ertelenmesi gibi uygulamalar sosyal girişimler için de

uygulanabilir (Idema, 2020). Benzer şekilde Türkiye’de uygulanan kısa çalışma ödeneği, vergi ötelemesi, kamu bankalarından düşük faizli ve ertelemeli kredi olanakları ile sağlık alanında yerli üretime hibe desteği gibi iyi uygulamaların farklı yasal statülerde (ticari işletme, vakıf/dernek iktisadi işletmesi ve kooperatif) bulunan tüm sosyal girişimlere uygulanması faydalı olacaktır.

Türkiye’deki sosyal girişimlerin, ticari girişimlere göre COVID-19 krizi sürecine dair daha iyimser bir tablo çizdiği görülmektedir. Ticari girişimlerin %81’i COVID-19 krizinin işletmeleri için ciddi bir tehdit olduğunu düşünürken sosyal girişimlerde bu oran %50’dir. Ayrıca sosyal girişimlerin kriz sürecinde daha dirençli oldukları görülmektedir. Örneğin ticari girişimlerin %62’si krizden büyük ölçüde etkilendiğini bildirirken bu oran sosyal girişimlerde %47,5’tir. Tablo 1’de görüldüğü üzere sosyal girişimler ticari girişimlere göre krizin etkilerinin daha uzun süreceğini beklemektedir. Anket katılımcılarının verdikleri cevaplar arasında önemli farklılıklar bulunması belirsizliğin düzeyi hakkında kanıt niteliğindedir. Krizin sonuçlarına dair belirsizliğin, diğer tüm aktörler gibi sosyal girişimlerin geleceğe dair öngörülerde bulunmalarını ve plan yapmalarını olumsuz yönde etkilediği değerlendirilmektedir.

Krizin mevcut ve öngörülen ekonomik etkileri Tablo 1’de özetlenmektedir. Ciro açısından bakıldığında ticari girişimlerin %54’ünün cirosu %50’den fazla azalırken sosyal girişimlerin yarısından azında bu denli bir azalma görülmektedir. Ticari işletmelerin yaklaşık üçte biri (%31) faaliyetlerinin tamamen durduğunu belirtmektedir (Hedefler için İş Dünyası Platformu, 2020). Bu durum sivil toplum kuruluşları için de geçerli olup %29’u tüm faaliyetlerini durdurduğunu beyan etmektedir (TÜSEV, 2020). Krizden olumlu etkilenen girişimlere bakıldığında ise ticari girişimlerin sadece %2’si cirolarını arttırırken bu oran sosyal girişimlerde %7,5’e çıkmaktadır (Hedefler için İş Dünyası, 2020). Cirodaki bu artış, kriz sürecinde eşitsizliklerin artmasıyla sosyal girişimlerin ürün ve hizmetlerine olan ihtiyaç ve talep yükselmesiyle açıklanabilir. Sosyal girişimlerin fırsat olarak tanımladığı hızlı dijitalleşme sayesinde sosyal girişimlerin yeni müşteri/faydalanıcı edinme ve yeni pazarlara açılması da mümkün olmuştur. Bunun yanı sıra bu süreçte toplumda oluşan farkındalık sayesinde sürdürülebilir ürün/hizmetlere olan talebin artmasının da ciro artışında etkisi olduğu değerlendirilmektedir. Bu dönemde sosyal girişimlerin %45’i talebin arttığını belirtmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının bu dönemde sunduğu hizmetlere olan talep ve yürüttüğü faaliyetlere yönelik ihtiyacın %62 ile sosyal girişimlerden daha yüksek bir oranda arttığı görülmektedir (TÜSEV, 2020). Sivil toplum kuruluşlarının bu dönemde dezavantajlı grupların güçlendirilmesine yönelik doğrudan çalışmalar yürütmesi bu artışın temel nedenlerindedir.

Tablo 1: Ekonomik Etkiler

Krizin işletmeye etkisi	Hiç Etkilemedi	Çok az etkiledi	Kısmen etkiledi	Büyük ölçüde etkiledi	
Sosyal Girişimler	0	15	37,5	47,5	
Ticari İşletmeler	3	11	24	62	
Krizin ciddi bir tehdit olarak algılanma oranı	Evet	Biraz	Emin Değilim	Hayır	
Sosyal Girişimler	50	-	40	10	
Ticari İşletmeler	81	15	3	1	
Krizin etkilerinin süresine dair öngörü	Bir şey söylemek için henüz erken	2020-2. çeyreğini etkiler	2020-3. çeyreğini etkiler	2020-4. çeyreğini etkiler	2021’i etkiler
Sosyal Girişimler	15	2,5	27,5	32,5	22,5
Ticari İşletmeler	18	29	24	18	11
Krizin satışlara/iş hacmine etkisi	Cirom %50’den fazla azaldı	Cirom %25-50 arası azaldı	Cirom%0-25 arası azaldı	Cirom arttı	
Sosyal Girişimler	42,5	15	35	7,5	
Ticari İşletmeler	54	22	21	2	

Ticari işletme verileri için kaynak: Hedefler için İş Dünyası, 2020

Tablo 2: Sosyal Girişimlerin Krize Uyumu

İş sürekliliği veya acil durum eylem planının varlığı (%)	Hiçbiri yok	Sadece iş sürekliliği planı var	Sadece eylem planı var	Her ikisi de var
Sosyal Girişimler	32,5	32,5	2	32,5
Ticari İşletmeler	34	21	16	30
Mevcut iş rutini durumu (%)	İşler normal rutinde devam ediyor	İşler biraz normal rutininden kriz yönetimine kaydı	İşler çoğunlukla kriz yönetimine kaydı	İşletme faaliyetleri durdu
Sosyal Girişimler	27,5	42,5	30	-
Ticari İşletmeler	8	32	29	31
İşletmenin altyapı ve dijital olanaklarının uzaktan çalışmaya elverişliliği (%)	Evet	Hayır	Emin değilim	
Sosyal Girişimler	62,5	25	12,5	
Ticari İşletmeler	39	51	10	
Krizle ilgili tedbirler alma durumu (%)	Evet		Hayır	
Sosyal Girişimler	70		30	
Ticari İşletmeler	95		5	

Ticari işletme verileri için kaynak: Hedefler için İş Dünyası, 2020

Tablo 2’de görüldüğü üzere sosyal girişimler pandemi sonrasında ticari girişimlere göre daha yüksek bir oranda strateji ve faaliyetlerini gözden geçirmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının %48’i ise kriz sonrasında kuruluşlarının önceliklerinin değişeceğini düşündüklerini belirtmektedir (TÜSEV, 2020). İş sürekliliği veya acil durum eylem planının varlığı açısından sosyal girişimler ve ticari işletmeler arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Sosyal girişimlerde etkinlik ve toplantıları iptal etme/çevrimiçi platforma taşıma, çalışanları evden çalışmaya zorunlu tutma ve faydalanıcılarını çevrimiçi platforma yönlendirme öne çıkarken ticari girişimlerde iş yerindeki hijyen koşullarını iyileştirme (%85), işyerine ek koruyucu malzeme/ekipman tedarik etme (%63) ve iş seyahatlerini iptal etme (%61) gibi tedbirler öne çıkmaktadır (Hedefler için İş Dünyası Platformu, 2020). Tablo 2’de görüldüğü üzere sosyal girişimler kriz döneminde esnek yapıları sayesinde mevcut iş rutinlerine daha yüksek oranda devam edebilmektedir.

Sosyal girişimler en acil çözülmesi gereken problem olarak faydalanıcı gruplara erişimi görmektedir. Dolayısıyla sosyal girişimlerin faydalanıcılara erişimini kolaylaştıracak köprülerin nasıl kurulabileceği üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu nedenle sosyal girişimlere destek olmak, onları güçlendirmek, farkındalığı artırmak ve bilgi paylaşımı için kurulacak platformlar önem taşımaktadır. Sosyal girişimciliği destekleyen yatırımcılar, aracı kuruluşlar, platformlar gibi önde gelen 51 küresel kuruluşun ve 190 ülkede 17.500’den fazla sosyal girişimcinin işbirliğinde kurulan COVID Response Alliance (Dünya Ekonomik Forumu, 2020a) bu platformlara güzel bir örnektir. Bu platformun amacı, sosyal girişimcilerin COVID-19’la mücadelesini koordine etmek ve güçlendirmek için bilgi, deneyim ve kaynakları paylaşmaktır. Bu ortaklığın, sosyal girişimcilere yönelik desteği dört ana koldan koordine etmesi beklenmektedir: 1) üyelerin ihtiyaçlarını belirlemek ve değerlendirmek 2) ortak finansal destek havuzu oluşturmak ve sosyal girişimcilerin işlerini büyütme için ek para toplamasına yardımcı olmak 3) şirketler ve araçlar tarafından sağlanan yasal hizmetler, teknolojik destek ve sosyal satın alma gibi finansal olmayan destekleri koordine etmek 4) sosyal girişimcilerin ihtiyaçlarına uygun mali ve politika önerileri için savunuculuk faaliyetlerinde bulunmak.

Sosyal girişimlere diğer sosyal girişimlere sağlayabilecekleri destekler de sorulmuştur. Birçok girişim diğer sosyal girişimlere ürün/hizmetlerde indirim, mentörlük, rehberlik, uzaktan eğitim, uygun bütçede veya ücretsiz uzmanlık, içerik hazırlama, indirimli mekan kullanımı, sosyal ağ sağlama - faydalanıcılara erişim izni gibi birçok farklı alanda destek verebileceğini belirtmektedir. Sosyal girişimlerin verebileceği bu desteklerle, bu desteklere ihtiyaç duyan sosyal girişimleri eşleştirmek için bir arayüz sağlanmasının sosyal girişimlerin krizle başa çıkmasında önemli bir rol oynayabileceği değerlendirilmektedir. Bu arayüzü sağlamak için yeni işbirliği platformları

kurulabilir veya Türkiye Sosyal Girişimcilik Ağı gibi mevcut platformlar üzerinden desteğe ihtiyaç duyanlarla destek sağlayabilecekler bir araya getirilebilir.

Sosyal girişimlerin çoğunluğu krizin faydalanıcı ihtiyaçlarını giderme ve iş modelleri açısından fırsatlar da barındırdığını düşünmektedir. Bu fırsatlar özetle, 1) farkındalığın artması (sürdürülebilirlik, sosyal etki, ihtiyaç temelli üretim/tüketim vb. alanlarda) ve 2) dijitalleşmenin mümkün kıldığı olanaklar (coğrafi kısıtların kalkması ile yeni pazarlara açılma, çevikliği ve erişebilirliğin artması, dijital topluluk ve dayanışma ağları kurulması, etkinin arttırılması, dijital ortamda ulusal ve uluslararası işbirliklerinin kolaylaşması, dijitalin imkân verdiği yeni ürün ve hizmetlerin üretilmesi, paydaş ilişkilerinin sıcak tutulması, bilginin yaygınlaştırılması, kapasite arttırma vb.) şeklinde sınıflandırılabilir. Bu fırsatları sosyal faydaya dönüştürebilmek için sosyal girişimler, aracı kuruluşlardan en çok fon sağlayıcılar, stratejik ortaklar ve aynı destekçilerle bağlantı kurmalarına ve görünürlüklerinin sağlanmasına destek olmalarını talep etmektedirler. Dolayısıyla aracı kuruluşların sosyal girişimleri finansal ve finansal olmayan desteklerle buluşturması gerekmektedir. Bunun için doğrudan ilgili yapılarla bağlantı kurulması sağlanabileceği gibi sosyal girişimlere meşruiyet (güven) sağlama, farklı düzeylerde (kamu, yurttaş, özel sektör, uluslararası kuruluşlar vb.) farkındalık ve görünürlük faaliyetleri yürütme gibi destekler de verilmelidir.

6.SONUÇ

COVID-19 salgını, küresel ekonomik sistemde eşitsizlikleri açığa çıkarmakta; piyasa ekonomisi ve hükümetler bu tehdit karşısında çoğu zaman başarısız kalmaktadır. Sosyal girişimler, yıllardır piyasa başarısızlıklarını çözmek ve kapsayıcı ekonomiler kurmak için sürdürülebilir modeller geliştirmektedirler. Kriz sürecinde de devreye girerek, COVID-19'un etkilerine karşı en çok risk altında olan dışlanmış ve savunmasız topluluklara çeşitli hizmetler vermektedirler (Dünya Ekonomik Forumu, 2020b). Bu çalışmada Türkiye'deki sosyal girişimler üzerinde COVID-19 krizinin ilk etkileri ve krize uyum süreçleri analiz edilmektedir. Krizle mücadelede önemli rol üstlenen sosyal girişimlerin krizin olumsuz etkilerinden asgari düzeyde etkilenmelerini sağlamak ve dirençlerini arttırmak için ihtiyaç duydukları destekler değerlendirilmekte ve politika önerileri sunulmaktadır.

COVID-19 krizinin ilk aylarında uygulanan anket sonucunda Türkiye'deki sosyal girişimlerin diğer tüm sosyo-ekonomik aktörler gibi krizden genel olarak olumsuz etkilendiği görülmektedir. Özellikle kapasite kullanımında ve ciroda yüksek oranda düşüş gözlemlenmektedir. Sosyal girişimlerin büyük çoğunluğunun 2020 stratejilerini ve faaliyetlerini yeniden gözden geçirdikleri ve kriz yönetiminden normal iş rutinine hızlı geçiş sağladıkları ortaya konulmuştur. Dijital altyapı ve olanaklarının uzaktan çalışmaya elverişli olması bu geçişi kolaylaştırıcı bir etkidir. Krize uyum sürecinde sosyal girişimlerin etkinlik iptali, uzaktan çalışma, faydalanıcılarla çevrimiçi biraraya gelme gibi çeşitli önlemler aldıkları belirlenmiştir. Ticari girişimlere göre değerlendirildiğinde sosyal girişimlerin krize uyum açısından daha esnek ve çevik bir yapıda olduğu görülmektedir.

Sosyal girişimlerin bu süreçte yaşayacağı olumsuzlukların çarpan etkisi sosyal bir problemi çözme misyonu taşımaları, çalıştığı paydaşların çoğunlukla dezavantajlı ve kırılgan gruplardan olması, kadın ve genç istihdam oranlarının yüksek olması gibi nedenlerle çok daha yüksek olacaktır. Krizlerin genelde sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri arttıran dönemler doğurduğu göz önünde bulundurulduğunda kriz sonrası dönemde sosyal girişimlerin çok daha önemli aktörler haline gelecekları ve bu süreci en az hasarla kapatabilmeleri için tüm ekosistem aktörlerinin sosyal girişimlere destek vermesi gerektiği değerlendirilmektedir. Sosyal girişimlerin pandemide karşılaşılabileceği en önemli zorluklardan biri sosyal girişimlerinde sosyal ve ekonomik hedeflerini yönetmekle ilgilidir. Pandemi döneminde ekonomik hedeflerine yoğunlaşan sosyal girişimlerin sosyal hedeflerinden sapma olasılığı ortaya çıkmaktadır (Weaver, 2020). Bu sapmayı engellemek için sosyal girişimlerin, kriz sürecinde fon sağlayıcılar ve stratejik ortaklarla buluşturma, görünürlük, uygulamaya dair bilgi aktarımı ve aynı destek gibi ihtiyaçlarına yönelik destekler verilmelidir. Örneğin üniversiteler, yenilikçi, etki odaklı ve alışılmadık dışında yaklaşımlar gerektiren pandemi sürecinde toplumsal fayda sağlayabilecek çözümlerin hızla harekete geçirilebilmesi için profesyonelleri, öğrencileri ve araştırmacıları bir araya getirerek kritik bir rol oynayabilir (Bacq vd., 2020). Devlet, sosyal girişimlere doğrudan finansal destek (kısa çalışma ödeneği, vergi ötelemesi, kamu bankalarından düşük faizli ve ertelemeli kredi olanakları) sağlamaya devam etmenin yanı sıra kitlesel fonlama gibi alternatif finans kanallarının geliştirilmesine de katkı sağlamalıdır. Bu doğrudan destek ve alternatif kanalların sosyal girişimler gibi çoğunlukla mikro ölçekte faaliyet gösteren işletmeler ile kooperatif ya da vakıf/dernek iktisadi işletmesi statüsündeki sosyal

girişimler tarafından da kullanılabilir hale getirilmesi kritik öneme sahiptir. Sosyal girişimlerin bu krizi en az hasarla atlatabilmeleri için devlet, ağ kurma, işbirliği fırsatları yaratma, farkındalık ve görünürlük faaliyetleri yürüterek sosyal girişimlere meşruiyet (güven) sağlama gibi finansal olmayan destekler de sağlamalıdır.

Kısıtlar ve Gelecek Çalışmalar için Öneriler

Bu araştırma COVID-19 krizinin başlangıcında (Nisan 2020) sosyal girişimlerin durumunu ve krizin etkilerini kısıtlı bir katılımcı üzerinden ortaya koymaktadır. Anket belirsizliklerle dolu pandemi sürecinin henüz başında yapıldığından özellikle ileriye dönük öngörülerin gerçekleşip gerçekleşmediğini ve sosyal girişimlerin bu sürece uyum seviyelerini anlamak önemlidir. Bu yaklaşım krizin üstesinden gelebilmek için ihtiyaca yönelik, veriye dayalı, daha kapsamlı ve sağlıklı öneriler geliştirmek için gereklidir. Bu nedenle anketin daha fazla sayıda sosyal girişime yaygınlaştırılarak belli aralıklarla tekrarlanması ve değişimin izlenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın sonuçları bundan sonra yapılacak çalışmalarla değişimin gözlemlenmesi için bir temel oluşturmaktadır. Ayrıca ileride ortaya çıkabilecek krizlerde olası ilk ihtiyaçların öngörülerek ilk desteklerin planlanması için içgörü sunmaktadır. Çalışmada yer alan öneriler politika seviyesindedir; ancak gelecek çalışmalarda krizin etkilerinin en aza indirgenmesine yönelik kuluçkalar, hızlandırıcılar, ağlar, yatırımcılar, fon verenler, bilgi üretenler, aktif yurttaşlar ve birey olarak sosyal girişimciler gibi farklı ekosistem aktörleri seviyesinde özelleştirilmiş öneriler geliştirilebilir. Girişim seviyesinde analizler derinleştirilerek sosyal girişimlerde kriz yönetimi konusunda literatüre katkı sağlanabilir. Sosyal girişimlerin yarattıkları sosyal etki incelenerek özellikle kriz süreçlerinde ne denli etkin sosyal politika aktörleri olduğu somut verilerle ortaya konulabilir. Sosyal girişimlerin kullandığı yenilikçi yöntemlerin, yerel düzeyde karmaşık ilişkileri yönetmelerine imkân veren kabiliyetlerin ve uygulamaların pandemi sürecinde ve ileride ortaya çıkabilecek diğer küresel krizlerde ne şekilde kullanılabileceği tartışılabilir. Sosyal girişimlerin bu yaklaşımlarının piyasaların istikrarsız olduğu veya acil sosyal sorunlara geniş ölçekte yanıt vermek için yeterli donanımına sahip olmadığı durumlarda nasıl daha etkin şekilde devreye sokulabileceği analiz edilebilir. Uluslararası veri toplanarak krizin etkilerine dair coğrafi ve kültürel farklılıklar irdelenebilir, diğer ülkelerde çalıştığı kanıtlanmış yenilikçi çözümlerin Türkiye'ye uyarlanmasına yönelik çalışmalar yürütülebilir.

TEŞEKKÜR

Yazarlar COVID-19 sürecinin sosyal girişimlere etkilerinin ortaya konulmasına destek veren Impact Hub İstanbul'a ve İstasyonTEDÜ Sosyal İnovasyon Merkezi'ne teşekkürlerini sunar.

KAYNAKÇA

- Alfaro, L., Chari, A., Greenland, A., ve Schott, P. (2020). Aggregate and Firm-Level Stock Returns During Pandemics. *National Bureau of Economic Research*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3562034>
- Avrupa Komisyonu. 2020. *Social Enterprises*. https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en
- Baker, S. R., Bloom, N., Davis, S. J., Kost, K., Sammon, M., ve Viratyosin, T. (2020a). The Unprecedented Stock Market Reaction to COVID-19. *The Review of Asset Pricing Studies*, 1957–1958. <https://doi.org/10.1093/rapstu/raaa008>
- Baker, S.R., Bloom, N., Davis, S., ve Terry, S. (2020b). COVID-Induced Economic Uncertainty. *National Bureau of Economic Research*. <https://doi.org/10.3386/w26983>
- Baker, S. R., Farrokhnia, R. A., Meyer, S., Pagel, M., ve Yannelis, C. (2020). How Does Household Spending Respond to an Epidemic? Consumption During the 2020 COVID-19 Pandemic. *National Bureau of Economic Research*, March. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3565521>
- Bartik, A. W., Bertrand, M., Cullen, Z., Glaeser, E. L., Luca, M., ve Stanton, C. (2020). The impact of COVID-19 on small business outcomes and expectations. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. <https://doi.org/10.1073/pnas.2006991117>
- Bacq, S., Geoghegan, W., Josefy, M., Stevenson, R., & Williams, T. A. (2020). The COVID-19 Virtual Idea Blitz: Marshaling social entrepreneurship to rapidly respond to urgent grand challenges. *Business Horizons*, 63(6),

- 705–723. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2020.05.002>
- Bacı, S., & Lumpkin, G. T. (2021). Social Entrepreneurship and COVID-19. *Journal of Management Studies*, 58(1), 283–286. <https://doi.org/10.1111/joms.12641>
- Birleşmiş Milletler. (2020). *Guterres: Eşitsizlikler günümüze damga vuruyor, çözüm Yeni Küresel Düzen’de*. <https://turkey.un.org/tr/53661-guterres-esitsizlikler-gunumze-damga-vuruyor-cozum-yeni-kuresel-duzende>
- Bonnici, F., ve Raja, P. (2020). 6 ways social innovators are responding to the COVID-19 pandemic by Commissioner. *World Economic Forum*, 1–12. <https://www.weforum.org/agenda/2020/03/how-social-innovators-are-responding-to-the-covid19-pandemic/>
- British Council. (2019). *The state of social enterprise in Turkey*. <https://www.britishcouncil.org.tr/en/programmes/education/social-enterprise-research>
- Brown, R., ve Rocha, A. (2020). Entrepreneurial uncertainty during the Covid-19 crisis: Mapping the temporal dynamics of entrepreneurial finance. *Journal of Business Venturing Insights*, 14(May), e00174. <https://doi.org/10.1016/j.jbvi.2020.e00174>
- Coibion, O., Gorodnichenko, Y., ve Weber, M. (2020). Labor Markets during the Covid-19 Crisis: A Preliminary View. *National Bureau of Economic Research*, 213–264. <http://www.iie.com>
- Dai, Ruochen; Hu, Junpeng; Zhang, X. (2020). The impact of coronavirus on China’s SMEs: Findings from the enterprise survey for innovation and entrepreneurship in China. In Center for Global Development. <https://www.cgdev.org/publication/impact-coronavirus-chinas-smes-findings-from-esiec>
- Doern, R. (2016). Entrepreneurship and crisis management: The experiences of small businesses during the London 2011 riots. *International Small Business Journal: Researching Entrepreneurship*, 34(3), 276–302. <https://doi.org/10.1177/0266242614553863>
- Donthu, N.ve Gustafsson, A. (2020). Effects of COVID-19 on business and research. *Journal of Business Research*, 117(June), 284–289. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.06.008>
- Dünya Ekonomik Forumu. (2020a). *COVID Alliance for Social Entrepreneurs*. <https://www.weforum.org/reports/covid-social-entrepreneurs-alliance>
- Dünya Ekonomik Forumu. (2020b). *Why social entrepreneurs are critical to COVID-19 recovery*. <https://www.weforum.org/agenda/2020/05/schwab-foundation-covid-response-alliance-social-entrepreneurs-coronavirus-recovery-response/>
- Dünya Sağlık Örgütü. (2020). *WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard*. <https://covid19.who.int/>
- Dünya Ticaret Örgütü (2020) Trade falls steeply in first half of 2020 Press Release June 22. (n.d.). https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr858_e.htm
- Eichenbaum, M. S., Rebelo, S., & Trabandt, M. (2020). *The macroeconomics of epidemics* (No. w26882). National Bureau of Economic Research.
- Emerson, J., Wachowicz, J. and Chun, S. (2000), Social return on investment: Exploring aspects of value creation in the non-profit sector, The Roberts Foundation, San Francisco.
- Fairlie, R. W. (2020). The Impact of Covid-19 on Small Business Owners: Evidence of Early-Stage Losses From the April 2020 Current Population Survey. *NBER Working Paper Series*, June. <http://www.nber.org/papers/w27309>
- Farhoud, M., Shah, S., Stenholm, P., Kibler, E., Renko, M.ve Terjesen, S. (2020). Social enterprise crowdfunding in an acute crisis. *Journal of Business Venturing Insights*, 15, e00211.
- Fiorelli, J.ve Gafforio, L. (2020). *The Impact of COVID- 19 on Social Economy*.Social Economy Europe <https://www.socialeconomy.eu.org/wp-content/uploads/2020/06/SEE-Report-The-impact-of-COVID-19-on-Social-Economy.pdf>
- Giones, F., Brem, A., Pollack, J. M., Michaelis, T. L., Klyver, K.ve Brinckmann, J. (2020). Revising entrepreneurial action in response to exogenous shocks: Considering the COVID-19 pandemic. *Journal of Business Venturing Insights*, 14(May), e00186. <https://doi.org/10.1016/j.jbvi.2020.e00186>

- Hedefler için İş Dünyası Platformu. (2020). *COVID- 19 İşletme Etki ve İhtiyaç Anketi*. <https://www.business4goals.org/wp-content/uploads/2020/04/COVID-19-Isletme-Etki-ve-Ihtiyac-Anketi.pdf>
- Idema. (2020). Kooperatifler ile Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi (SDE) İşletmeleri COVID-19 ile Mücadele Ediyor. <http://www.idemahaber.com/kooperatifler-ile-sosyal-ve-dayanisma-ekonomisi-sde-isletmeleri-covid-19-ile-mucadele-ediyor/>
- Geumpana, T. A., Ashraf, M., Hasan, R., Morshed, M. M., Hossain, M. U.ve Bunde-Birouste, A. (2018). Social business for responding to natural disasters: a post-tsunami case study in Indonesian region. *The International Technology Management Review*, 7(1), 71-80.
- Ivanov, D. (2020). Predicting the impacts of epidemic outbreaks on global supply chains : A simulation-based analysis on the coronavirus outbreak (COVID-19/SARS-CoV-2) case. *Transportation Research Part E*, 136(March), 101922. <https://doi.org/10.1016/j.tre.2020.101922>
- Kaufman, R., Avgar, A.ve Mirsky, J. (2007). Social Entrepreneurship in Crisis Situations. *International Journal of Diversity in Organisations, Communities & Nations*, 7(3).
- Kolodinsky, J., Stewart, C. and Bullard, A. (2006). Measuring economic and social impacts of membership in a community development financial institution, *Journal of Family and Economic Issues*, Vol. 27(1), 27-47.
- Kuckertz, A., Brändle, L., Gaudig, A., Hinderer, S., Morales Reyes, C. A., Prochotta, A., Steinbrink, K. M.ve Berger, E. S. C. (2020). Startups in times of crisis – A rapid response to the COVID-19 pandemic. *Journal of Business Venturing Insights*, 13(April). <https://doi.org/10.1016/j.jbvi.2020.e00169>
- Lacho, K. J., Bradley III, D. B.ve Cusack, M. (2006). Business nonprofits: Helping small businesses in New Orleans survive Katrina. *The Entrepreneurial Executive*, 11, 55.
- Leduc, S.ve Liu, Z. (2020). The Uncertainty Channel of the Coronavirus. *Economic Letters*
- OECD. (2020a). Covid-19: SME Policy Responses (Issue March). https://oecd.dam-broadcast.com/pm_7379_119_119680-di6h3qgi4x.pdf
- OECD. (2020b). Social economy and the COVID-19 crisis: current and future roles (Issue July). <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/social-economy-and-the-covid-19-crisis-current-and-future-roles-f904b89f/>
- Office for National Statistics. (2020). Coronavirus and the social impacts on Great Britain : 7 May 2020 (Issue May).
- Ontario Nonprofit Network. (2020). Ontario Nonprofits and the Impact of COVID-19: A flash survey report. https://theonnc.ca/wp-content/uploads/2020/04/ONNs-COVID-19-Flash-Survey-Report-April-6-2020-1_compressed.pdf
- Ozili, P. K.ve Arun, T. (2020). Spillover of COVID-19: Impact on the Global Economy. *SSRN Electronic Journal*, 99850. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3562570>
- Papadopoulos, T., Baltas, K. N.ve Balta, M. E. (2020). The use of digital technologies by small and medium enterprises during COVID-19: Implications for theory and practice. *International Journal of Information Management*, June, 102192. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2020.102192>
- Social Enterprise UK. (2020). Social Enterprise and COVID-19 : The story so far (Issue April).
- Statistics Canada. (2020). Canadian Survey on Business Conditions: Impact of COVID-19 on businesses in Canada, March 2020 (Issue March). <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/200429/dq200429a-eng.htm>
- Thomson Reuters Vakfi. (2016). *The best place to be a social entrepreneur 2016*. <https://poll2016.trust.org/>
- Thomson Reuters Vakfi. (2019). *The best place to be a social entrepreneur 2019*. <https://poll2019.trust.org/>
- Tucker, H. (2020). Coronavirus bankruptcy tracker: These major companies are failing amid the shutdown. *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/hanktucker/2020/05/03/coronavirus-bankruptcy-tracker-these-major-companies-are-failing-amid-the-shutdown/#1bd65fd23425>
- TÜSEV. (2020). COVID-19 salgınının Türkiye’de faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına etkisi anketi raporu. <https://covid19vestklar.tusev.org.tr>

- Türkiye Sosyal Girişimcilik Ağı. (2020). *Türkiye Sosyal Girişimcilik Ekosistemini Durum Analizi*. https://drive.google.com/file/d/1KDpHf9vguk8OYJR42kn_6CHK_uN7Ma1F/view.
- Uluslararası Para Fonu. (2020). *G-20 Surveillance Note*. <https://www.imf.org/external/np/g20/071620.htm>
- Uluslararası Çalışma Örgütü. (2020). *Cooperatives and wider SSE enterprises respond to COVID-19 disruptions, and government measures are being put in place*. https://www.ilo.org/global/topics/cooperatives/news/WCMS_740254/lang--en/index.htm
- Utting, P. (2020). *Mainstreaming Social and Solidarity Economy: Opportunities and Risks for Policy Change*. <http://base.socioeco.org/docs/paper-mainstreaming-sse-12-november-2016-edit-untfsse.pdf>
- Verma, S.ve Gustafsson, A. (2020). Investigating the emerging COVID-19 research trends in the field of business and management: A bibliometric analysis approach. *Journal of Business Research*, 118(July), 253–261. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.06.057>
- Weaver, R. L. (2020). The Impact of COVID-19 on the Social Enterprise Sector. *Journal of Social Entrepreneurship*, 0(0), 1–9. <https://doi.org/10.1080/19420676.2020.1861476>
- Yaşar, B. (2021a). The new investment landscape: Equity crowdfunding. *Central Bank Review*.
- Yaşar, B. (2021b). The Impact of COVID-19 on Volatility of Tourism Stocks: Evidence From BIST Tourism Index. In *Handbook of Research on the Impacts and Implications of COVID-19 on the Tourism Industry* (pp. 23-44). IGI Global.
- Yılmaz, I. S.ve Yaşar, B. (2021). Crowdfunding as a Financial Tool for Social Enterprises: The Funding Performance of Social and Environmental Projects in Crowdfunding. In *Creating Social Value Through Social Entrepreneurship* (pp. 135-157). IGI Global.
- Zhang, D., Hu, M.ve Ji, Q. (2020). Financial markets under the global pandemic of COVID-19. *Finance Research Letters*, April, 101528. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101528>

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).
4. Bu makale için etik kurul izni gerekmemektedir (Ethics committee permission is not required for this article).